

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA İZMİR (HAZİRAN-AĞUSTOS 1915)

FRANSIZ TEBAALI MUSEVİLERİN
TEHCİRİ

RIFAT N. BALİ

Osmanlı ve Ermeni tarihyazımında 1915, Osmanlı Ermeni nüfusunun tehcir edildiği ve kitlesel katliama maruz kaldığı yıl olarak bilinmektedir. Ancak 1915 Haziranı'nın ortalarında, Tehcir Kanunu'ndan iki ay sonra, Osmanlı tarihyazımında pek bilinmeyen, Tehcir Kanunu'na benzeyen ancak çok daha az şiddetli ve az sayıda insanı etkileyen bir başka tehcir vakası cereyan edecekti. Bu vakada, hedef kitle Osmanlı topraklarındaki Fransız, İngiliz ve Rus uyruklulardı. Tehcir edilenler arasında Bayonne**'dan gelip İzmir'e yerleşen Fransız uyruklu Yahudiler de yer alacaktı.*

İzmir'de Kışla-i Humayun 1950'lerde yıkılmıştır. "Sarı Kışla" olarak da bilinir. Solda ünlü Saat Kulesi sağda sonradan yapılan Subay Gazinosu.

Bu yazıda kullanılan fotoğraflar *Evvel Zaman İçinde İzmir* kitabından alınmıştır.

Son Osmanlı Hahambaşısı Haim Nahum'a göre 1915 yılında Bayonne'lu yaklaşık 50 Musevi aile her bir ailede yaklaşık beş fert İzmir'de yaşamaktaydı.² Fransız Dışişleri Bakanlığı'na göre bu insanlar "yaklaşık bir yüz yıl önce," yani 1815 yılında, İzmir'e göç etmişlerdi.³

TEHCİRİN İLK ADIMLARI

İzmir'deki Amerikan Başkonsolosu George Horton, anılarında "Britanya, Fransa, İtalya, Rusya, Belçika ve tabii ki Amerikan menfaatlerinden" sorumlu olduğunu yazmakta.⁴ Almanlar, İzmir'de yaşayan İttifak Devletleri'ne mensup yabancı uy-

rukuların Osmanlı tabiiyetine geçmeleri için baskı yapmaya başladıklarında Başkonsolos Horton oldukça zor zamanlar geçirecekti. Horton hatıralarında bu konudan şöyle bahsetmekte:

Vali Rahmi Bey,⁵ Şark ve Avrupa zekâsının -ki bu şüphesiz Musevi

atalarından miras kalmıştı- eşit karışımından oluşan bir zekâyâ sahip son derece dirayetli, despotik bir kişi idi. Uzun boylu ve son derece dik duruşlu idi, keskin bakışları ve yüksek, ince delikli Turan tarzı bir burnu vardı. Türklerde oldukça nadir bir vasıf olan keskin bir mizah anlayışına sahipti. Rahmi Bey'le dostane münasebetlerim vardı zira himayem altındaki kişiler problemlerle karşı karşıya kaldıklarında bu problemleri halletme hususunda sahip olduğum tek kaynağıydı.

Kısa bir zaman sonra valinin Alman-Osmanlı kuvvetlerinin nihai olarak zafere ulaşacaklarına inanmadığımı ve fırtınada dümeni sağlam tutma konusunda son derece endişeli olduğumu keşfettim. İkili bir oyun oynuyordu: bir taraftan hem Konstantiniye'deki yetkililerle arasını iyi tutuyor, diğer taraftan İzmir'in önde gelen İngiliz, Fransız ve İtalyanlarıyla iyi ilişkiler sürdürüyordu.

Gerçekte, kendisine sık sık sert ve haşın davranan Alman subaylarının dan nefret ediyordu.

Özellikle ihtişamlı evlerinde kendisini cömertçe eğlendiren İzmir'in önde gelen İngiliz vatandaşları ile dostluğu vardı. İştahı yerinde biriydi ve akli ve yürüme melekelerini kaybetmeden Avrupa veya Şark içkilerinden epey fazla miktarda tüketebilirdi.

Konstantiniye'deki Almanlar, Enver'e ve Talat'a İzmir'de yaşayan Müttefik Devletler'in tabiiyetindeki kolonilere karşı daha sert davranmaları için sürekli baskı yapmaktaydılar. Rahmi sık sık hiç hoş olmayan emirler almaktaydı, ancak yetkisi elverdiği ölçüde bunları tatbik etmekten kaçınıyordu. Bana samimiyetle siyasetinin bu olduğunu söyledi ve benimle teşrikimesaide bulunmayı kabul etti.

Ne yazık ki Konstantiniye bu durumu fark edecek ve İzmir'deki ajanları aracılığıyla resmi Türk tatillerinde ve valinin konağında bulunmadığı veya bulunmasının zor olduğu zamanlarda harekete geçecekti. Alınan emirler açık bir şekilde kasıt ve kin doluydu

ve tek hedefi kurbanları rahatsız etmektir. En çok tercih edilen usul ani bir şekilde kolonileri bir araya toplayarak insanları yirmi dört ila otuz altı saat boyunca ayakta durmaya zorlandıkları karanlık mahzenlere atmaktır. Böyle hallerde bu insanları hürriyetlerine kavuşturmak için bir at arabası veya araba bularak gece vakti Rahmi'yi aramam şart oluyordu. Nihayet bütün gece boyu süren bir kovalamacadan sonra onları hapisaneden çıkarmayı başardığımda bu muameleye tabi tutulan kişiler hiç de iyi bir haletiruhiye içinde değillerdi.

1915 yılının Mayıs ayında, Rahmi'nin başa çıkmakta zorlandığı ciddi bir durum ortaya çıktı. Erkek, kadın ve çocuk bütün İttifak Devletleri tabiiyetindeki kolonilerin demiryolundan uzak bir mesafede bulunan bir yerde enterne edilmeleri için genel bir emir geldi. Vali, bana bu insanların korkunç bir ıstıraba maruz kalacaklarını ve açlık çekeceklerini söyledi.

"Önce serseriler, namussuzlar ve zavallılar ile başlayacağım, daha sonra diğerlerine ulaşana kadar kardarda bir değişiklik olabileceği umduyla sıradaki diğer kişilere yavaş yavaş ilerleyeceğim. Bu arada sen

[Amerikan Sefiri Henry] "Morgenthau önce Enver'e kapitülasyonların kaldırılması teklifinde bulundu ve bu yönde hareket etmeye ikna etti. Dolayısıyla İngilizlerin, Fransızların ve diğerlerinin Anadolu'nun iç kesimlerine gönderilmeleri emrini iptal etmesi için Enver'i ikna etmeye kâfi derecede tesiri olacaktır."

Bana denildiği gibi sefire telgraf gönderdim, ancak şöyle cevap verdi:

"Yarın Cuma ve Harp Nazırı'nı göremem."

Emir tabii ki tam da Cuma gününe rastlaması için kasten verilmişti. Cumartesi günü, Rahmi'nin fikri üzerine, Amerikan hükümetinin insanlık adına müdahalede bulunması için yalvaran bir telgrafi, Washington'a iletmek üzere, Atina'daki Ortalçı Droppers'e gönderdim. Vali telgrafın Atina'ya ulaştırılması işini üstlendi.

Bu adımların hiçbirinden bir netice çıkmadı, vali daha da asabileşti ve kötüleşti. Haziranın on sekizinci günü hali vakti kötü sınıfların tehciri başladı. Önce hapse atıldılar ve kendilerine hiçbir yiyecek verilmedi. Valiye gıda konusunda ne yapabileceğini sorduğumda "satın alabilirler"

Yoksul sınıflardan yaklaşık yüz kişi, İzmir'den sekiz saatlik mesafede bulunan Kemalpaşa'ya yayan gönderildi. Bunlar arasında yaşlılar vardı ve aralarından seksen yaşındaki birisi yol kenarına düşerek öldü. Bazılarının evlerine sabah beşte baskın yapıldı ve elbiselerini giymelerine bile fırsat tanınmadı.

Konstantiniye'deki Birleşik Amerika sefirine bir telgraf gönder ve alınan tedbirlerin insanlık dışı olduğu yönünde beyanda bulunarak müdahale etmesini talep et. "Tehcir başladı" de. Bu, Almanların gözlerine toprak ataktır" dedi.

Rahmi hiç yorumda bulunmayacağım aşağıdaki sıra dışı beyanı da ekledi:

dedi. Hiç paraları olmadığı itirazında bulunduğumda "birbirlerinden borç alabilirler" diye cevap verdi.

Cesur ve takdire şayan İngiliz din işleri zabiti Mister Brett'i mahpuslara para ve gıda izninin verilmesini talep etmesi için Cemal Paşa'ya gönderdim, ancak Cemal Paşa "Üç dört gün bekleyeceğiz ve ne yapacağımıza karar vereceğiz" sözleriyle onu reddetti.

Konak Meydanı'nda Hükümet Konagi.

Yoksul sınıflardan yaklaşık yüz kişi, İzmir'den sekiz saatlik mesafede bulunan Kemalpaşa'ya yayan gönderildi. Bunlar arasında yaşlılar vardı ve aralarından seksen yaşındaki birisi yol kenarına düşerek öldü. Bazılarının evlerine sabah beşte baskın yapıldı ve elbiselerini giymelerine bile fırsat tanınmadı.

Bu zavallılara ekmek, peynir ve para ulaştırmak üzere derhal konsolosluğun iki memurunu Kemalpaşa'ya gönderdim. Vali tarafından bu şekilde acımasız muameleye tabi tutulan İttifak Ülkeleri tebaasının büyük bir kısmının Musevi olduğu kaydedilmektedir. Bu insanlar kirli hapisanelere kilitlendi, kendilerine yiyecek verilmedi, dövüldü ve fazla miktarda para toplamadıkları takdirde Sivas'a yaya olarak gönderilecekleri tehdidinde bulunuldu – bu, can çekişerek acı içinde ölmeye denk bir ceza idi.

Vali, Morgenthau'nun konuyu ciddi bir şekilde Enver'e aktararak İzmirlielerin tehciri konusundaki baskıyı durdurabileceğine kani idi ve bana şöyle dedi:

"Bana her seferinde neden tehcire devam etmediğim sorulduğunda Yahudileri tehcir edeceğim. Kendisi de [Morgenthau] Yahudi olduğu için bu belki onu uyandıracaktır."

Genel olarak himayem altındaki İzmir'deki İngiliz, Fransız, İtalyan kolonileri ve diğerleri, şiddet veya açlık nedeniyle ölümle neticelenebilen aşırı bir işkenceye maruz kalmamışlardı. Sayıları kırk-kırk beş bin civarında olan ve "Helen Rumları" olarak bilinen Kral Konstantin'in tebaası Rumlar da bu işkencelere maruz kalmamışlardı. Rumlar konusunda vali sık sık bana Kral Konstantin'i Türkiye ve Almanya'nın bir müttefiki olarak gördüğü için onlara iyi davranmaya niyetli olduğunu söyledi.

Türk ve Alman zulmünün en dehşetli kurbanları, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunan altmış bin reaya veya Rumlar idi. Bunlar katledildi, soyuldu, evlerinden çıkartıldı, tecavüze uğradı veya orduya alındı ve hendek kazma veya benzer işlere verildi, bunların çoğuna gıda veya kıyafet verilmedi. Çoğunluğu açlık veya açıkta kalma nedeniyle öldü.

Britanya donanması sürekli olarak kıyıyı bombaladığı için, bunların çoğunluğu tepelerde, denizden açık bir şekilde görülecek bir alanda hendek kazma görevine tayin edilmişti. Britanya'nın "Hendek kazan birçok işçi bombalandı, birçoğu öldürüldü ve diğerleri kaçmaya zorlandı" şeklindeki beyannameleri, Türkleri oldukça eğlendirdi. Reayaların bazıları kuyularda ve bahçelerde kazılan deliklerde aylarca gizlenmeyi başarmıştı. Bunların birçoğunun yerlerini biliyordum.

Sayıları az olmayan bu insanlar en şanslıları idi. Kayık ve sandallarla Yunan adalarına kaçtılar.

Sayıları on iki bin kadar olan Ermenilere bu sefer reyalara zulmedildiği gibi zulmedilmedi. Türklerin siyaseti "milli müdafaa" için Ermenilerden mümkün olduğu kadar çok para sızdırmaktı. Ermeniler çoğunlukla hali vakti yerinde varlıklı kişilerdi ve sıklıkla listeleri hazırlanıyordu. Bu listelerde yer alanlar isimlerinin karşısında yazılı olan meblağı Türk altını olarak ödemek zorunda idiler.⁶

BAŞKONSOLOS GEORGE HORTON'UN RAPORLARI

Fransızların tehciri konusunda ki ilk resmi bilgiler Başkonsolos George Horton tarafından Konstantiniye'deki Amerikan Sefiri Henry Morgenthau'ya gönderilen bir telgrafta yer almakta:

"Bayonne'lu on beş Musevi tehcir edilmek üzere tutuklandı. Stop. Konak, Hükümetin bu tedbiri bu şahısların Fransız tabiiyetlerini tanımadığı ve tabiiyetlerinden çıkmalarını arzu ettiğini göstermek için aldığını bana bildirdi. Stop. Lütfen bu tedbirin genel olup olmadığı ve ne yapılması gerektiği konusunda derhal beni bilgilendiriniz. Stop. Geride bırakılan aileler büyük ihtiyaç içinde."⁷

Bu telgraftan bir hafta sonra Horton Büyükelçi Morgenthau'ya şu yeni bilgileri verecekti:

22 Haziran tarihinde her ne kadar geçen gün tutuklanmış olan Bayonne kökenli Musevilerin çoğunluğu serbest bırakılmış olsa da, Musevilerin münferit olarak tutuklanmaları ve hapse atılmaları devam etmekte olduğunu belirtir telgrafımı teyit ederim. Bu kişilerin akrabaları bana bazı durumlarda tutuklu şahıslara, Fransız tebaasını terk edip Osman-

lı tebaası olmayı kabul etmedikleri takdirde, Konya gibi uzak bir şehre yaya gönderilmekle tehdit edildiklerini, aynı zamanda bazı mahpus şahıslara kötü muamelede bulunduğunu bildirmekteler. Mösyö Salomon Padova'nın karısı az önce bana kocasının geçen gece hapiste dövüldüğünü söyledi.

Bu beyanlara ne derece itimat edebileceğimi tam olarak bilmiyorum, ancak bu şehirde yaşayan ve çoğunlukla Bayonne'lu mültecilerin torunları olan Musevi cemaatinin korku içinde yaşamaya maruz bırakıldığından ve konsolosluk binasının bu insanların akrabaları ve arkadaşları tarafından kuşatıldığından eminim. Bu gidişata bir son verilmesinden oldukça memnun olacağım. İzmir'de yaşayan İngiliz ve Fransızların çoğunluğunun Musevilerin Bayonne'dan ayrılıp İzmir'e geldikleri tarihte veya ondan daha erken bir tarihte doğdukları ülkeden İzmir'e gelmiş insanların torunları oldukları gerçeği göz önüne alındığında, Bayonne'lu Musevilerin Osmanlı tebaası oldukları iddiası bana haksız bir iddia olarak gelmektedir.⁸

HENRY MORGENTHAU DERSAÂDET'E MÜDAHLE EDİYOR

Amerikan Sefiri Henry Morgenthau iki

gün sonra George Horton'a "mevzunun Dersaâdet'e intikal ettirileceğini, tehcir halinde, aileler arzu ettikleri takdirde tehcir edilen yakınlarına eşlik edebileceklerini" yazacaktı.⁹ Büyükelçi Morgenthau aynı zamanda 21 Haziran tarihinde günlüğüne şunu yazacaktı: "İzmir'den, hükümetin Bayonne'lu bin Musevinin Fransız tabiiyetini kabul etmeyi reddettiğini bildiren bir telgraf aldım".¹⁰ Bu nottan bir gün sonra, Morgenthau Enver Paşa'dan "Kemalpaşa'da tutulan engelli bir yaşının İzmir'e iade edilmesini" talep edecek ve Enver Paşa bunu sağlayacağına söz verecekti.¹¹ Enver Paşa'nın cevabından bir hafta sonra, Morgenthau Washington'a şu mealde bir "Şifahi Nota" gönderecekti:

Amerikan sefaretî Osmanlı hükümetinin İzmir'de yaşayan Bayonne menşeli bazı şahısların Osmanlı tabiiyetini tanımayı reddetmelerinden dolayı onları tehcir edilmek üzere tutukladığını anlamış bulunmaktadır. Amerikan Sefaretî bu insanların statülerinin uzun zaman önce kati bir şekilde tanımlandığı hususunda bilgilendirildiği için, bu alınan tedbiri protesto etmekte ve Fransız hükümetinin vatandaşları adına daha sonra talep edebileceği hakları da mahfuz tutmaktadır.¹²

Mahpusların Akrabalarına Gönderdikleri Mektuplar

Başkonsolos George Horton bu "Şifahi Nota"nın Dersaâdet'e gönderildiği tarihte Morgenthau'ya bir uzun rapor daha gönderecek ve hapiste tutulan Musevilerin ailelerine ve akrabalarına gönderdikleri mektupların tercümelerini ekleyecekti. Mektupların içerikleri şöyleydi:

Çok Sevgili Sultana,
Az önce bizleri polis aradı. Bizleri ayaklarımız ve boyunlarımız zincirlenmiş halde üç aylık mesafede bulunan Sivas'a sevk edeceklerini söyledi. Ayrıca eğer yayan gitmek istemiyor ve demiryolu ile gönderilmek istiyorsak hapiste tutulan bizlerin aramızda 27 lira toplayıp ödememiz gerektiğini söyledi. Ne kadar sıkıntılı bir durumda olduğumu anlayabilirsiniz. Bizi buradan kurtarmak için hemen harekete geçmeni talep ediyorum. Lütfen "Şef"e (muhtemelen Amerikan konsolosunu kast ediyor) git ve bu mesele hakkında onu bilgilendir. Bu kadar katil ve hırsız arasında bulunmak

beni deli ediyor ve bitler üzerimizde cirit atıyor. Tek kelimeyle, bizleri kurtarmaya uğraşmalısın, aksi takdirde bizleri ölüm bekliyor.

Selamlarımla,
İmza: Salomon Padova

* * *

Mösyö Joseph Arditti,
Kısaca birkaç kelime ile anlatmak istiyorum. Polis bizleri aradı ve Sivas'a sevk edilme masrafı olarak her birimizden onar lira istedi. Eğer bu on lirayı veremezsek, ellerimiz kelepçeli

olarak Sivas'a yaya gitmek zorunda kalacağız. Bu da üç ay boyunca yürümek demektir. Elinizden gelen her şeyi yapın, hatta gerekli yere gidin ve O'nun gerekli her şeyi yapmasını sağlayın. Gece yarısı bizleri uyandırıp İzmir'den çıkarabilecekleri için hiç vakit yok. Bizim durumumuz size biraz cesaret verebilir, vermiyorsa nasıl takdir ediyorsanız onu yapın. Gecikmeden cevap verin. İsterseniz Ziya'ya gidin, elinden bir şeyler geliyorsa bugün hiç gecikmeden yapsın, çünkü hiç zaman yok.

İmza: David Arditti

* * *

10 Temmuz 5675.¹³

Sevgili Kardeşim Joseph Amado,
Gerekli gördüğünüz herkese Sivas'a sürülecek biz üç kişiden 26 Lira talep edildiğini söylemenizi istiyorum. Eğer bu parayı bulamazsak, bizleri yaya yollayacaklar; bu da üç ay boyunca yürümek demektir. Hiç vakit olmadığını unutma, gece yarısı bizleri uyandırıp İzmir'den çıkarabilirler.

Kardeşin,
İmza: Avram Amado

* * *

Sevgili Sultana,

Az önce polis yine aradı ve her birimizin yol parası olarak 22,5 adet sekizli vermemizi talep etti. Hiç- birimizde bu paranın olmadığını söylediğimizde bizleri dövecekti. Eğer yarın bu parayı vermezsek, ne yapacağını bildiğini ve bizleri yarın süreceğini söyledi. Durumu değerlendirin, uygun görürseniz bu parayı gönderin.

İmza: Salomon Padova¹⁴

TEHCİRLERE İLİŞKİN CEMAL PAŞA'NIN TALİMATLARI

24 Haziran 1915 tarihinde, Dördüncü Ordu Komutan Vekili Cemal Paşa tehcir edilenlere nasıl davranılacağı konusunda telgrafla talimatlar göndermişti. Bu telgraf 1 Temmuz 1915 tarihinde Beyrut'ta çıkan *İttihad al Osmani* gazetesinde yayınlanacaktı. Telgrafın metni şöyleydi:

Dördüncü Ordu Komutan Vekili'nden aşağıdaki telgraf alınmıştır:
Osmanlı tebaasını kabul etmeyi reddeden Musevilere ve aynı zamanda diğer savaş tarafı tebaaya karşı yapılacak muamelelerdeki herhangi bir yanlış anlama ve eksikliği gidermek amacıyla, aşağıdaki düzenlemeleri öngörüyoruz:
• Osmanlı tebaasını kabul etmeyi reddetmiş olan Museviler denizyoluyla tehcir edilmelidir. Bunları taşımak için vapur temin etme çalışmaları devam etmektedir.
• İttifak Güçleri'nin tebaaları, din ve milliyet düşmanları Urfa'ya tehcir edileceklerdir.
• Bu tebaanın demiryolu ile nakilleri ücretsiz sağlanacaktır. Karayolu ile tehcir edilecek bu şahıslar kanuni olarak bağlı oldukları vilayetlerin amirlerinin bilgisi dahilinde gönderilecekler ve vilayetler bu kişilerin nakliye masraflarını üstleneceklerdir.
• Söz konusu tebaa uygun olduğunda trenle tehcir edileceği için bu kişilerin buldukları yerde kalarak ani olarak verilebilecek ihbara göre harekete hazır beklemleri gerekmektedir.

Bu talimatı yayınlamak ve gereğince hareket etmek mecburiyetindediriz.

11 Haziran, 1331 (24 Haziran 1915).¹⁵
Bu kararnamenin nedeni, Osmanlı Devleti'nin Siyonist harekete ve bu hareketin mensuplarına karşı giderek rahatsızlık duyması ve bu kişilerin Osmanlı tahtına yönelik sadakatlerini şüphayla karşılamasıdır. Nitekim, 30 Mart 1915 tarihinde Büyükelçi Morgenthau günlüğüne şöyle kayıt düşecekti: "Talat dün bana, Osmanlı tebaasına girmeyi kabul etmemeleri halinde savaş halindeki devletlerin tabiiyetindeki bütün Musevilerin hudut dışı edileceklerini söyledi".¹⁶ 17 Aralık 1914 tarihinde yaklaşık 700 yabancı tebaalı Musevi zaten Filistin'den Mısır'a tehcir edilmişti. Bu siyaset 1915 yılında da devam edecek ve o yılın sonu itibarıyla 11.300 Musevi, Yishuv'u¹⁷ terk etmeye zorlanacaklardı.¹⁸

MAHPUSLARIN DİĞER MEKTUPLARI

25 Haziran tarihinde son raporundan üç gün sonra, Başkonsolos George Horton, Morgenthau'ya bir telgraf göndererek tutuklanan Fransız uyruklu Musevilerin sayısının 104 olduğunu belirtecek ve "çok sayıda" kişinin tehcir için tutuklanarak genel bir hapishanede tutulduklarını belirtecekti.¹⁹ Bu telgrafın gönderildiği aynı gün Horton, Morgenthau'ya gönderdiği uzun raporda şunları yazacaktı:

"Fransız himayesi talep eden Musevilerin tutuklanmaları ve hapse atılmaları uygulamalarının artan bir şiddetle devam ettiğini bildirmek istiyorum. Bu kişilerden 10 - 15'i bana bugün tutuklanarak adı suçluların bulunduğu bir genel hapishaneye konulduklarını söyledi. Bu kişilerin akrabaları ve arkadaşları korku ve panik halinde konsolosluga hücum ettiler ve tutuklulardan birçoğunun zalimce dövüldüğü, mahpuslara yemek ulaştırılmasının engellendiği ve Fransız himayesini terk etmeyi kabul etmemeleri durumunda İç Anadolu'da uzak yerlere yaya olarak sevk edilmekle tehdit edildiklerini söylediler. Bu kişilerden üç tanesi halihazırda Kemalpaşa'ya gönderilmiş durumda ve yine aynı şekilde Sivas'a sevk edilecekleri rapor ediliyor.

Bu meseleyle ilgili olarak bugün valiyi görmek üzere neticesiz teşebbüslerim oldu ve hatta şehir dışındaki evine de gittim, ancak evde olmadığını söylediler. Musevilere karşı tavırları konusunda Ekselansları ile bizzat kendim ve Mösyö Morris en az sekiz kere görüştük ve konuştuk. Edindiğimiz kanaat, bu kişilere karşı şahsi olarak husumet duyduğu yönünde. Bu hareketin onun

öncülüğünde gerçekleştirilen mahalli bir teşebbüs olduğu fikri bende kuvvet kazandı. Bu yüzden burada daha fazla bir şey yapmak mümkün gözükmemektedir. Zulüm durdurulmadığı takdirde daha ciddi ölçülere varacağından korkmaktayım.

Hem burada, hem de Konstantiniye'de iyi münasebetler ağına sahip önde gelen bazı Musevilerle konuştum. Bu şahıslar Talat Bey'den hususi olarak valiye gayriresmi bir mektup yazıp Yahudilere karşı başlattığı bu tedbirleri terk etmesini ve hapiste olanları serbest bırakmasını istediğiniz takdirde Talat Bey'in bunu yapacağı kanaatindediler. Sizden akibetleri hakkında derin endişeler beslediğim bu insanlar için yapılan bu teklifi ciddiye almanızı ve aynı zamanda Talat Bey'e ismimi zikretmemenizi talep ediyorum, zira vali size bu bilgileri verdiğimi duyarsa bana karşı tavır alacak ve insanlara verdiğim fayda azalacaktır.

İzmir Musevilerinden önde gelen biri olup aynı zamanda konsoloslukta çalışan bir kişi bu mektubu aldıktan kısa süre sonra sizi arayacak ve bütün durumu size izah edecektir.

Valinin bu tedbirlerinin genel olarak uygulanması halinde, takriben 1.000 kişi etkilenecek ve neticesi ciddi bir sefalet ve zulüm olacaktır."²⁰

Horton bu rapora, hapiste tutulan üç Fransız Musevisinin hapishanede maruz kaldıkları muameleye ilişkin raporlarını ve aynı zamanda bu duruma ilişkin İzmir Amerikan Başkonsolosluğu'nun Muhtelif Kayıt Defterleri'nden alınmış bir notun bir nüshasını da ekleyecekti:

"Mösyö Padova Konsolos'a Kemalpaşa'da enterne edilmiş Fransız himayesi altındaki şahısların birinden gelen bir mektubu iletti; bu mektupta yakın zamanda yakalanmış olan Fransız himayesindeki üç Musevinin -Salomon Padova, Abraham Amado ve David Arditti- bahsi geçen yere vardıkları belirtilmektedir. Bu mektup, Mösyö Padova'yı görmek için Kemalpaşa'ya giden Salomon Padova'nın kayınlıdesi Madam Hasi tarafından getirilmişti. Kadın, erkeklerin önce Bornova'ya götürüldüklerini ve burada birkaç saat hapiste tutulduklarını söylüyor. Üstlerinde yaklaşık kırk adet sekizli (seksen kuruş) vardı, ancak bu para hapiste çalınmış. Kemalpaşa'ya giderken jandarmaların kötü muamelesine maruz kalmışlar. Jandarmalar dinlenmelerine ve su içmelerine bile izin vermemiş ve izin vermek için karşılığında para istemişler. Kemalpaşa'da hemen hapse konulmuşlar, ancak orada bulunan Musevilerin müdahalesi sayesinde konağın bahçesine gitmelerine izin verilmiş. Yukarıda belirtilmiş olan mektupta Kemalpaşa'ya gönderilen

sayıları seksen civarında olan Musevilere verilmek üzere 80 kuruş para toplandığını ve onlara verildiğini söylüyor. Bu hanım ayrıca erkeklerin ayakkabısız ve çok acınacak durumda bulduklarını bildiriyor.

Bugün Fransız Musevi kolonisinin önde gelen simalarından Raphael Arditti tutuklandı ve diğer canilerin bulunduğu Merkez Hapishanesi'ne gönderildi. Kendisi 65 yaşında. Tabiiyetini değiştirmesi için iki saatlik müddet verildi, aksi takdirde yaya olarak Sivas'a sevk edileceği söylendi. Oğlu bir vasıta tutmak için izin talep ettiğini ancak reddedildiğini söylüyor. Yahudi cemaatinin aynı derecede itibarlı bir üyesi olan Haim Padova da tutuklandı. Kendisi 71 yaşında.²¹

HAPSE ATILAN FRANSIZ MUSEVİLERİNİN BEYANLARI

Mösyö Raphael Arditti
İzmir

Nymphio, 24 Haziran 1915

15 günden bu yana 100 kişi olarak bizlerin (Rus, İngiliz, Sırp, Fransız ve Karadağlılar) burada tutuklu bulunduğumuzu bildirmek istiyorum. Bu 100 kişinin sekseni Musevi. Amerikan konsolosluğunun çabaları sayesinde iyi durumdayız ve en kısa süre içinde hürriyetimize kavuşmayı umuyoruz. Bugün üç Fransız Musevisini, Moreno Padova'nın oğlu Salomon'u, David Arditti'yi ve Errera'da çalışan 18 yaşındaki Abraham Amado'yu getirdiler. Bu üç kişi Ermenistan'daki Sivas'a gönderilmiş.²² Burası yaya olarak üç aylık bir mesafe. Bu haberi öğrenir öğrenmez jandarma komutanını

aradım ve bu insanlara biraz para ve gıda vermek için kendisine yalvardım. Topladığımız 45 oktariakayı²³ onlara verdim. Şimdi yaya olarak Sivas'a gitmeye zorlanan bütün bu talihsiz insanlara yardım edilmesi gerekiyor. Jandarma üç mahpusun arabada yolculuk yapmasına izin veriyor, ama tabii ki bunların böyle bir yolculuğa başlamak için gerekli imkânları yok. Bu meblağın toplanması, Parsa²⁴ veya Turgutlu'ya gönderilmesi gerekli. Lütfen bu zavallı insanlara kıyafet ve ayakkabı almak üzere para göndermesi için Amerikan konsolosluğunda nezdinde müdahalede bulunun. Bu mektubu taşıyan hanım daha teferruatlı bilgi verecektir.

İmza:
Vital Cicurel

* * *

ÇİLELERİMİZİN BİR GÜNLÜĞÜ

21 Haziran Pazartesi

Bizi haydutlar gibi evlerimizden aldılar, karakol karakol sürüklediler ve nihayet Kısım-i İdare Reisi Celal Bey'in huzuruna çıkardılar. Kendisi çok öfkeli bir şekilde tabiiyetimizi değiştirmemizi emretti. Tabii ki üçümüz hep bir ağızdan Fransız olarak doğan bizlerin Fransız olarak öleceğimizi söyledik. Daha sonra bizleri boyunlarımızda ve ayaklarımızda zincirlerle Sivas'a, Hartum'a veya Diyarbakır'a sevk etmekle tehdit etti. Bu tehditlerin işe yaramadığını görünce Polis komiserine bizleri Merkez Hapishanesi'ne göndermesini ve en büyük canilerle birlikte en kötü hücrelere yerleştirmesini emretti. Nihayet Merkez Hapishanesi'ne

getirildik. Burada altmış canı, haydut vs. ile birlikte 8 metre uzunluğunda, 4 metre genişliğinde bir zindana konulduk. Allah'a şükür ki Bergamalı David Sadi adında genç bir Musevi ile tanıştık, bize karyolasını verdi ve bizlerle bir kardeş gibi meşgul oldu. Geceyi nasıl geçirdiğimizi anlatmak imkânsız. Fransız tabiiyetinde kalma konusundaki kararlılığımız bizi kurtardı.

22 Haziran Salı

Sabah saat onda hapishane gardiyanı aradı ve çok haşın bir tavırla yarım saat içinde 26,5 Türk Lirası getirmemizi söyledi. Bu para Sivas'a sevkiyatımızın masrafları için kullanılacakmış. Kendisine çok az imkânlarımız olduğundan bu parayı vermemizin mümkün olmadığını söyledik. Akşam saat 4'e doğru, bizleri tekrar gardiyanın huzuruna çıkarttılar. Gardiyan her birimizden 45 kuruş istedi. Kendisine bu meblağa sahip olmadığımızı söylediğimizde bizleri falakaya çekmekle tehdit etti. Bütün kıyafetlerimizi çıkartmamızı emretti ve sahip olduğumuzu söylediğimiz 45 oktarakianın üstümüzdeki meblağın tamamı olduğundan emin olmak için bizleri muayene etti. Sonra idare polisini aradı ve küfür ederek bizleri tekrar hapse gönderdi.

23 Haziran Çarşamba

Saat 10:30'a doğru polis idaresi komiseri hapishaneye geldi ve parayı istedi. Meblağın halen hazır olmadığını görünce gardiyana, iki saat içinde bu parayı vermememiz durumunda, her birimize 50 falaka atmasını emretti. Bu mesut anı bekliyorduk. Saat 4'te gardiyan

Yaygın bir
Musevi
yerleşimine
sahne olan
Karataş semti.

bizi tekrar aradı. Bu sefer kamçısı da beraberindeydi. Talebine mecburen cevap vererek, istediği 135 kuruşu verdik. Hayal kırıklığına uğradığını açıkça fark ettik, çünkü bizi kırbaçlama arzusu aşıkardı. Sivas'a sevk için hazır olmamızı söyledi. Allah'a şükür bizi bu korkunç zindandan çıkarttılar, ancak her yerimiz bitlendi, bu bizi her şeyden daha çok rahatsız ediyor. En büyük üzüntümüz sevgili çocuklarımızı görememek. Çok şükür ki esaretimiz sırasında herhangi bir ihtiyaçları olmayacağından eminiz.

İmza:

Salomon Padova
Abraham Amado
David Arditti.

Salomon Padova'nın eşi bu akşam (23 Haziran), söz konusu şahısların polis eşliğinde, elleri kelepçeli olarak şehrin Musevi mahallelerindeki farklı yerlerde dolaştırıldıklarını söyledi. Madam Padova bu kişilerin nereye sevk edildiklerini bilmeyi istemekte.²⁵

* * *

BAŞKONSOLOS GEORGE HORTON'A GÖNDERİLEN MEKTUP

İzmir, 23 Haziran 1915
G. Horton Beyefendi,
Birleşik Amerika Devletleri
Başkonsolosu,
İzmir

Beyefendi;

Size şunu üzümlere ifade etmek isterim ki Osmanlı hükümeti herhangi bir makul sebep olmaksızın Fransız tabiiyetindeki 18 yaşındaki oğlum Abraham Amado'yu ayın 21'inde tutukladı ve o zamandan bu yana barakaların karşısındaki Merkez Hapishanesi'nde tutuluyor.

Tek bir odanın içine tıklan şahısların fazla olmasından ve özellikle bu sıcak havada sıhhi şartların hiç kontrol edilmemesinden dolayı zayıf bir bünyeye sahip oğlumun hayatı tehlikede olduğuna hiç şüphe yok.

Bu yüzden sizden samimiyetle oğlumun en kısa sürede serbest bırakılmasını veya bu yapılamıyorsa sıhhi şartları daha uygun olan yerlere gönderilmesini sağlamak amacıyla yetkililer üzerindeki nüfuzunuzu kullanmanızı talep edeceğim.

Şimdiden teşekkürlerimi sunarım efendim.

Saygılarımla,
Samuel Haim Amado.²⁶

Bir hafta sonra, George Horton, Morgenthau'ya tehcir edilen ve hapse

atılan Musevilerin mektuplarını ekleyeceği bir diğer rapor gönderecekti: "Bu meseleyle ilgili önceden göndermiş olduğum yazılara atıfla, size Osmanlı tebaası olmaya mecbur etmek gayesiyle Musevilerin tutuklanmaya devam edildiklerini bildirmek istiyorum. Ancak kötü muamele konusundaki şikâyetler durdu.

Şu andaki durum aşağıdaki gibidir: Daha önce belirtildiği gibi, Salomon Padova, David Arditti ve Avram Amado Anadolu'nun iç bölgelerine sevk edilmişlerdir. Kendilerinden en son Alaşehir'de haber alınmış. Buradan İzmir'deki akrabalarına telgraf gönderip muhtemelen demiryolu veya at arabası ile yolculuk yapabilmek için her birine acilen on liranın gönderilmesini istemişler. Bu insanların akrabaları imkânlarının bulunmadığını iddia ederek yardım için başkonsolosluğa müracaat ettiler. Özellikle de paranın onlara ulaşip ellerine teslim edilmesi konusunda şüphe varken, izniniz olmadan bu meblağı ödeme konusunda kendimi yetkili görmedim. Üzülerek bildiriyorum ki bu şahıslar için vali nezdinde bir şey yapmam imkânsız. Belki de bu vilâyetin dışına çıktıklarında durumları Dersaadet tarafından halledilebilir. Fransız konsolosluğunun kayıtlarına göre henüz 18 yaşında olup reşit olmayan Avram Amado'nun durumuna dikkatinizi çekmek isterim.

Moise Arditti ile birlikte yaşlı bir adam olan Haim Padova da Anadolu'ya sevk edilmiş. Kendilerine sağlanan at arabasıyla Kemalpaşa'ya kadar gitmelerine izin verilmiş. Şu anda Turgutlu'da oldukları rapor ediliyor. Ekte, İzmir'deki oğullarına gönderdikleri mektupların ve telgrafların tercümesini gönderiyorum.

Bu kişiler İzmir'den çok uzakta olmayan bir yere sürgün edilmelerinin ve oraya yaya yollanmalarının sağlanması halinde minnettar olacaktırlar. Raphael Arditti hapishanede iken Osmanlı tebaasına kabul edilmesini talep eden bir istida yazdı ve derhal serbest bırakıldı. Mösyö Padova'nın oğlundan gelen bir mektubun kopyası ekte gönderilmektedir.

Osmanlı Aydın Demiryolları Müfettişi Nahoum Berthran takriben bir hafta boyu hapisteye tutuldu ve bugün onun da sürgün edildiğini öğrendim. Kendisine tebaa değiştirmesi ve bu şehirde yeni kurulan Demiryolu İşçileri Türkçe Tedrisat Mektebi'nde öğretmen olması teklif edilmiş. Bu vesileyle, bir İngiliz vatandaşı olan ve aynı demiryolunda çalışan Mister Thompson'un tebaasını değiştirmeye mecbur kalmadan bu mektepte müdür olarak çalıştırıldığını belirtebilirim.

Bugün birkaç kişi daha başkonsolosluğu

aradı ve polisin evlerine gelerek Osmanlı tebaasına geçmelerini, aksi takdirde Anadolu'nun içlerine sevk edileceklerini söylediğini bildirdi.²⁷

GEORGE HORTON'UN RAPORUNA EKLENEN MEKTUPLAR

29 Haziran 1915 tarihinde Turgutlu'da, Padova Biraderler'de tüccar olan Isaac Pontremoli tarafından gönderilen telgrafların tercümesi.

Baban daha fazla direnemez. Onu kurtar. Kendisi hasta. Acil cevap ver.

* * *

Haim Padova'nın, oğulları Jacques ve Joseph'e 29 Haziran 1915 tarihinde gönderdiği mektubun tercümesi.

Sevgili Oğullarım.

Beni bu durumdan kurtarmanız için size yalvarıyorum. Şunu bilin ki bu hayata dayanmam mümkün değil. Şu anda size yazarken Turgutlu'ya giden yoldayım ve bu yol yaya altı saat sürüyor. Ermenistan'a varmadan önce üç gün daha yürümemiz gerekecek. Beni kurtarın, beni kurtarın.

Kuvvetimin sonundayım, hayatım ellerinizde. Elveda Haim Padova. İki üç gün içinde Salihli'de olacağım.

* * *

Haim Padova'nın yol arkadaşı Haim Arditti'nin 28 Haziran 1915 tarihli mektubunun tercümesi.

Sevgili Karım Sarah,

Bir eş olarak konsolosun buraya gelip bize yardımcı olmaya karar vermesi için elinden geleni yapmanı istiyorum. Ona bizlerin Ermenistan'a, cebimizde beş kuruş olmadan 30 günlük yürüme mesafesine, gönderildiğimizi bildirin. O kadar tükendim ki yolda ölmekten korkuyorum.

Konsolos tam yerimizi araştırırsın, bu şekilde bize para gönderebilir, çünkü bir kuruluşumuz bile kalmadı ve açlıktan ölüyoruz.

İmza: Moise Arditti

* * *

25 Haziran 1915
Sevgili Oğlum,

Dört gündün beri bu berbat hapishanedeyim ve her ne kadar takatim olmasa da acınacak durumum hakkında bir şeyler yazmak istedim; maalesef size yazmam yasak. Bu yüzden Tanrı'nın bir

arkadaşımı ziyaretime göndererek bana tanıdığı fırsattan faydalanarak içinde bulunduğum dayanılması imkânsız şartlar hakkında size birkaç kelime yazmak istedim. Bugün durumum daha da acı verici, zira beni nemli ve sağlıksız bir zindana koydular. Canım hiçbir şey yemek içmek istemiyor, bu da beni daha da zayıflatıyor. Bu zülmün ne kadar devam edeceğini bilmediğimden gece gündüz kaderime yarıyorum ve ümitsiz olmaya başladım. Caniler arasında tutulduğum bu hapishanede kalmaktansa ölmek daha iyi. Sana tekrar ediyorum oğlum, dayanma kuvvetim gidiyor. Bu korkunç duruma dayanmak mümkün değil, cinayet ve hırsızlıkla suçlanan bazı kişileri etrafımda gördükçe korkum artıyor. Lütfen ne pahasına olursa olsun beni buradan çıkar, çünkü bu hapishaneye dayanacak gücüm kalmadı. Ayakta duracak gücüm bile yokken bana ve Mösyö Arditti'ye yarın sabah Sivas'a yaya sevk etme tehdidinde bulunmalarından hiç bahsetmiyorum. Bu yüzden lütfen beni buradan kurtarmak için elinden geleni yap. Gardiyan yaklaşıyor. Satırlarıma son veriyor ve sizi öpüyorum.

Baban,

İmza: Haim Padova

* * *

Aux Beaux Arts.
Padova Biraderler, İzmir.
138 Frenk Sokağı.

İzmir, 25 Haziran 1915

Fransız Şehrini Korumakla Yükümlü
Amerikan Başkonsolosluğu

Ekselansları Başkonsolos,

Şu anda, en kötü caniler gibi atıldıkları hapishanede neler çektiklerini bize yazan babalarımızdan mektup aldık. Bu mektubun tercümesini ekte gönderiyoruz, isterseniz aslını da gönderebiliriz. Tutuklanmalarının nedeni bildiğiniz gibi Osmanlı tebaası olmaya mecbur edilmeleri. Kendi kendilerine saygısı olan, kendilerini şimdiye kadar himaye etmiş ülkeye karşı olan mesuliyetlerini idrak eden bu insanlar buna tahammül etmeye hazır, ancak bu onların hayatlarını anlamsız yere kaybetmelerine sebep olmamalı. Sizden, babalarımıza daha iyi davranılması ve kaderlerinin iyileştirilmesi için yetkililer nezdinde gerekli müdahalede bulunmanızı talep ediyoruz. Bu müdahalelerin, yaya olarak Sivas'a zorla yollanma tehdidinin tatbik edilmesinden önce, yani 24 saat içinde yapılması son derece elzemdir. Aksi takdirde bu

şartlara daha fazla tahammül edemeyen bu insanların güce karşı boyun eğerek Osmanlı tebaasına geçeceklerini en derin teessüflerimizle bildirmek durumundayız. Babalarımız adına haksız, gayri kanuni, insanlık dışı olan bu muameleleri aktif bir şekilde protesto ediyor ve himaye edilme hakkımızı mahfuz tutuyoruz. Babalarımızın maruz kaldıkları fiziki ve manevi acılar ve Fransız tabiiyetini kaybetmeleri nedeniyle ortaya çıkacak her türlü zarar, ziyan ve tazminat hakkımızı mahfuz tutuyoruz.

Babamız Haim Padova 71 yaşında.

Babam Raphael Arditti 65 yaşında.

İyileştirici adımların atılacağı umarak, Ekselansları Sayın Başkonsolosun emirlerine amade itaatkâr kullar olduğumuzu belirtiriz.

İmza:

Jacques Padova

Joseph Padova

Leon Arditti

* * *

Kemalpaşa, 29 Haziran 1915

Mösyö G. Mille,

Fransız Başkonsolosluğu Mümessili,
İzmir

Sayın Konsolos,

Aydın Osmanlı Demiryolu'nun eski başmüfettişi Fransız tebaalı Mösyö Nahoum Bertrand bugün buradan geçti. Kendisini tanıyor ve aynı zamanda kovulma sebeplerini de biliyor olmalısınız. Mamuret el-Aziz [Elazığ] Vilâyetine sürüldü. Kendisi size yazmamı, hiç parasının kalmadığını ve bu yüzden Turgutlu'ya veya tercihan Afyonkarahisar'a para ve gerekli kıyafetleri göndermeniz için size yalvardığını bildirmemi söyledi.

Mösyö Bertrand ile birlikte sürülen altı Musevi daha var. David Arditti, Abraham Amado, Salomon Padova, Haim Arditti, Moise Arditti ve Haim Padova.

İlk üç kişinin tamamen parasız kaldığını bildiğimizden aramızda para toplayarak onlara topladığımız 90 kuruş verdik.

Yetmiş yaşından fazla olan Haim Padova hasta idi ve acı içindeydi, arkadaşları ile birlikte yaya gönderilmişti.

Beni arama şerefine nail olmayı umarak saygılarımı arz ederim.

İmza:

V. A. Chicurel, Kemalpaşa'da enterne edilen bir Fransız²⁸

DERSAÂDET'İN BÜYÜKELÇİ MORGENTHAU'YA CEVABI

Yaklaşık üç hafta sonra, Dersaâdet, Büyükelçi Morgenthau'nun şifahi

notasına cevap verecekti. 14 Temmuz 1915 tarihli cevap şu şekildeydi:

"Hariciye Nezareti, Fransız tebaalı Bayonne şehrinden gelmiş İzmir'li bazı şahısların tutuklanmalarına ilişkin Birleşik Devletler sefirinin göndermiş olduğu 22 Haziran 1915 tarih ve 368 sayılı şifahi notayı teslim aldığı bildirir.

Bu nota söz konusu mevzuyla ilişkin kati ve yeterli herhangi bir ifade içermediği için, Hariciye Nezareti notada adı geçen kişilerin kimliklerini tespit edememiştir. Eğer bu yazıda ifade edilenler, İzmir'de yaşayan, Osmanlı tebaalı ve belli bir zamanda Fransız himayesinde olduklarını iddia eden belli sayıda kişiyi kapsıyorsa, Hariciye Nezareti sefere şunu bildirmek ister. Osmanlı tebaalarının ecnebi konsoloslukların himayesi altında tutulmaları tatbikatı 1280 (miladi 1865) senesinden itibaren sona ermiştir.

Söz konusu tarih ecnebi konsoloslara ilişkin kanunun ilan edildiği tarihtir. Kapitülasyonların halen meriyette olduğu dönem boyunca bile bu kanun, himayeyi münhasıran tercümanlar ve kavvaslar ile sınırlı tutmuştur.

Bu şartlar altında imparatorluk mercileri tabii ki mevzu bahis şahısların himaye iddialarını göz önüne almayacak ve onları Osmanlı tebaası olarak kabul edecekti.

Yukarıda belirtilmiş olan notanın mevzu bahis şahısların durumuna matuf olması halinde, Hariciye Nezareti bu şahısların hiçbir şekilde Fransız himayesi iddiasında bulunma haklarının olmadığını ve dolayısıyla Birleşik Devletler sefiri tarafından onlar adına yapılan talepleri kabul edemeyeceğini teessürle bildirmektedir."²⁹

BAŞKONSOLOS GEORGE HORTON'UN SON RAPORU

9 Ağustos 1915 tarihinde George Horton Büyükelçi Morgenthau'ya bir rapor daha gönderecekti:

"7 Ağustos 1915 tarihli cevabı telgrafımda belirtildiği gibi durum aynıdır, ancak belki tutuklamalar daha seyrek gerçekleşmektedir. Aralarında on yedi yaşında bir gencin de bulunduğu beş kişinin şu anda tabiiyet değiştirme meselesi yüzünden hapiste oldukları söylenmekte. Bu genç evinde yapılan silah araması sırasında tabiiyet vesikalarını göstermesi söylendiğinde Fransız himayesi altında olduğunu söylemiş ve bunun üzerine tutuklanmış. Babası Kemalpaşa'da enterne edilmiş durumda.

Mahalli mercilerin planı, sizin de haberdar olabileceğiniz gibi, tutuklamaları teker teker yaparak mümkün olduğu kadar az dikkat çekmek ve böylelikle mevzunun önemini azaltmaktır.

Fransız himayesini reddetmiş olan Musevilerin tam sayısı elimde yok, ancak yaklaşık kırkı şu ana kadar Fransız himayesinden çıktıklarına ilişkin beyanı zorla imzaladıklarını başkonsolosluğa söylediler. Bu beyanın bir kopyasını 2 Ağustos tarihli mektubumun ekinde göndermiştim. Fransız himayesinde bulunan her yaşta yaklaşık 170 Musevi erkek var. Ayrıca toplam 400 kadın ve çocuk bulunuyor. Bu 170 erkekte 29'u Kemalpaşa'da enterne edilmiş. Ekte, Osmanlı tabiiyetini kabul etmeye zorlanmış olan üç kardeşten yakın zamanda aldığım bir protesto mektubunun kopyasını gönderiyorum. Şimdiye kadar öğrenebildiğim kadarıyla bu şahıslara herhangi bir nüfus kâğıdı verilmemiş. Anladığım kadarıyla bunu yapmadan önce konu Dersaadet'teki Tabiiyet Dairesi'ne havale ediliyor. Eğer "nüfus kâğıdı" verilecek olan şahısların isimleri sizin için önemli ise bunları elde edip sefarete göndermekten memnuniyet duyacağım.

Bildiğim kadarıyla şu anda Fransız himayesine sahip beş şahıs Anadolu'nun içine sürgün edilmiş bulunuyor. Kayseri'ye gitmekte olan dördünden en son Ereğli'de buldukları sırada haber alındı. Diğerlerinin bir hafta önce Alaşehir'de oldukları haberi geldi. Aynı zamanda asker olarak hizmet etmek üzere gönderilen bir Cezayirli de var, adı Mair Kedoushi. Kendisinin şu anda Adana yolunda olduğu bildiriliyor. Diğer birkaç kişi de tehcir edilmiş, ancak daha sonra himayeyi reddettiklerine ilişkin malûm vesikaları imzaladıklarından geri gönderilmişler. Ekte bu iki kişinin göndermiş olduğu mektubun bir kopyasını yolluyorum.

Durumun çaresiz ve ümitsiz olduğuna bir misal olarak şu hâdise zikredilebilir. Daha önce İstinaf Mahkemesi'nde vazife yapmış olan itibarlı bir avukat, Fransız himayesinde bulunan müvekkillerinden biri adına müvekkilinin bu tebaa değiştirme meselesini düşünebilmesi için 15 günlük bir mühlet elde etmeye çalışırken hemen tutuklandı, tek başına hücre hapsine çarptırıldı, arkadaşları ile görüşmesine bile izin verilmedi. Bu en tehlikeli suçlulara uygulanan bir tedbirdir. Bazı meslektaşlarının müdahalesi üzerine serbest bırakıldı.

Az önce, yukarıdaki mektubumda belirttiğim olduğum gencin Osmanlı

tabiiyetini kabul ettiği için serbest bırakıldığını öğrendim."³⁰

MAHPUSLARIN AKRABALARININ GÖNDERİDİKLERİ SON MEKTUPLAR

İzmir, 22 Temmuz 1915
Ekselansları Başkonsolos,
Hapse atıldığımız bu ayın üçünde başlamış olan mazimiz konusunda sizi teessüfle bilgilendirmek isterim. İlk olarak Celal Bey'e getirildik ve kendisi bize tatlı bir ses tonu ile Osmanlı tebaasını kabul etmemiz teklifinde bulundu. Tebaa değiştirmenin din değiştirmek gibi olduğunu söyleyerek reddettik. Aynı şeyi iki veya üç kere daha tekrarladı, ancak yine menfi cevap aldı. Reddimizi kabul edemeyen Celal Bey bizi yaya dört aylık mesafede bulunan Musul'a göndereceği tehdidinde bulundu; cevabımız "Emrinize amadeyiz efendim" idi. Daha sonra "temelli gideceğiniz konusunda ailenizi ikaz ettiniz mi?" dedi. Bunu söyledikten sonra, bir polis bizi koğuşa götürdü, burada müebbet hapse çarptırılmış bazı canilerle birlikte üç gün kaldık.

Ayın altısında koğuşlarımızdan ellerimiz kelepçeli olarak alındık ve Bornova'ya gönderildik. Oraya varır varmaz, affınıza sığınarak söylüyorum, tuvaletleri temizlemeye zorlandık. Bu işi bitirir bitirmez Kemalpaşa'ya doğru yola çıktık. Sabah iki jandarma tarafından uyandırıldık, bizi konağı temizlemeye zorladılar. Ayın yedisinde Kemalpaşa'dan ayrılarak Turgutlu'ya gittik ve orada bir gün kaldık. Ayın dokuzunda Ahmetli'ye gitmek üzere yola çıktık, o akşam hava almanın imkânsız olduğu bir yeraltı mekânında uyuduk. Neredeyse boğuluyorduk. Bizi oraya götüren jandarma çavuşu "Bu ikisinin Musul yolculuğunu hayatta kalarak yapmaları mümkün mü?" diye sorduğunda çavuş "yolda bunlardan kurtulabiliriz" diye cevap verdi. Bütün bunları bir mağaraya hapsedilmişken duyduk. Ayın onunda Sart'a doğru yola çıktık ve orada Salihli trenine bindik. Ayın onbiri sabahında çavuş bizleri çağırды, kollarımızı ipe bağladı ve 80 okka ağırlığındaki bir çuvalı Alaşehir'e götürmemizi istedi. Bunun imkânsız olduğunu söyledik zira şahsi eşyalarımızın ağırlığını bile taşıyamamaktaydık. "Bunu

buraya getirmeniz gerek. Ölürseniz umrumuzda değil" şeklinde cevap verdi. Dolayısıyla çuvalı taşımak zorunda kaldık. Aynı gün 13 saatlik mesafede bulunan Alaşehir'e gittik. Aşırı sıcak bizi vurdu, ateşlenerek hastalandık ve iki gün yataktan çıkamadık. Daha fazla dayanamayacağımız için İzmir'e geri dönmeye karar verdik. Sahip olduğumuz az para, yolculuğumuz sırasındaki ihtiyaçlarımız için İzmir'e Tam anlamıyla acınacak bir durumdayız. Hekime gitmek ve gerekli ilaçları almak için bile imkânımız yok. Umarız bu ifadeler kalplerinizde yankı bulur ve gerekeni yapmak üzere harekete geçersiniz.

İmza: Isaac Arditti
Jacques Souhami

* * *

İzmir 2 Temmuz 1915
Ekselansları Başkonsolos,
Aşağıda imzası bulunan, aslen Bayonne'lu olup Fransız himayesi altında İzmir'de yaşayan bizler, Bohor Abraham Arditti'nin oğulları tüccar Salomon, Salvator ve Vitali Arditti, size aşağıdakileri ifşa etme durumundayız: Çok yakın bir tarihte mahalli polis bizi yanına çağırды ve bizlere baskı yaptıktan sonra (zaman ve yer bilgileri mevzusunda teferruat vermek istemiyorum) dilini bilmediğimizden muhteviyatını dikkate almadığımız Türkçe iki beyanı imzalamamızı istedi. Fransız vatandaşları olarak "himayeli" statümüzün Osmanlı hükümeti tarafından tanınmadığını bildirdiler ve bizlere "Nüfus kâğıdı" verdiler. Yukarıda belirtilen beyanları imzaladıktan sonra, polis bize vermiş olduğunuz Amerikan tabiiyeti vesikalarını da aldı. Köklerimizden ait olduğu topraklara içten bağlı olup ona karşı yılmaz bir sevgi besleyen bizler, meseleyi dikkatinize arz etmeyi bir vazife bilerek, ihtiyaç duyabileceğiniz her türlü ilave bilgiyi tarafınıza temin etmeye hazır olduğumuzu bildirmek isteriz. Fransız tabiiyetinden kaynaklanan haklarımızı açık bir şekilde mahfuz tuttuğumuzu söylemeye bile gerek yoktur. Harfiyen uyacağımız talimatlarınızı beklerken, mütevazı ve muti hizmetkârlarınız olarak hürmetlerimizi ifade ederiz.

İmza: Salomon Arditti

FRANSIZ HÜKÜMETİNİN TAVRI

Bu arada Amerikan Sefiri Henry Morgenthau bu meseleyi Birleşik Amerika Hariciye Vekâleti aracılığıyla Paris'teki Amerikan sefaretine bil-

direcek, sefaret de konuyu Fransız Hariciye Vekâleti'ne iletcekti. Fransız Hariciye Vekâleti de Paris'te görevli Amerika Sefiri William G. Sharp'a şöyle cevap verecekti:

"Dokuz tarihli notada, Amerikan sefaret, Hariciye Vekâleti'ne Osmanlı hükümetinin yaklaşık yüz yıl önce Bayonne'dan göç eden ve şu anda tutuklanarak hapse atılan birkaç Mu-seviye ilişkin tavrını bildirmişti.

Osmanlı hükümeti, kapitülasyonların kaldırılmasından istifade ederek Fransız himayesine mazhar bu Musevileri Türk tebaası olarak kabul etmenin uygun olacağını düşündü.

Tek taraflı feshi imkânsız karşılıklı bir antlaşma olan kapitülasyonların diplomatik münasebetler bozulmadan önce kaldırılması kararını tanımamış olan Fransız hükümeti bu iddiaları kabul edemez.

Fransız Cumhuriyeti hükümeti, Dersaadet'in bu tavrını protesto etmesi ve bu mevzuya ilişkin her türlü telafi ve tazmin hakkını mahfuz tuttuğunu açık bir şekilde beyan ve teyit etmesi için yeterli gerekçelere sahiptir.

Mösyö Delcassé, Mösyö Sharp'ın bu durumu Osmanlı hükümetine bildirmesinden son derece memnun olacaktır.³²

SONUÇ - TEHCİRİ NASIL YORUMLAMAK LAZIM?

İzmir'de ikamet eden yabancı uyruklu Yahudilerin tehcir edilmeleri o dönemde uygulamaya konulan genel bir kararın sonucuydu. Fransız diplomatik belgeleri Halep, Şam ve İzmir'de ikamet eden Fransız, İngiliz ve Rus uyruklu kişilerin de tehcire maruz kaldıklarını, dahası Konstantiniye'de görev yapan Fransız ve İngiliz dip-

lomatların da şehirden ayrılmalara izin verilmediğini göstermekte. Amerika Sefiri Henry Morgenthau Dersaadet'e yolladığı 27 Mart 1915 tarihli notada Konstantiniye'de görev yapan Fransız ve İngiliz diplomatlarının serbest bırakılmalarını, buna karşılık İngiltere'de görev yapan Osmanlı diplomatlarının serbest bırakılmalarını teklif edecekti. Sadrazam Said Halim Paşa bu notaya cevaben kaleme aldığı karşı notada Dersaadet'in yabancı diplomatların Osmanlı topraklarından serbestçe ayrılmalarına karşı olmadığını belirtecek ancak bu karşılıklı serbest bırakma teklifinin en basit hakkaniyet kurallarına aykırı olduğunu yazacaktı. Said Halim Paşa, Mısır Prensi Ömer Tosun Paşa'nın mahzur tutulduğu ülkeden ayrılmasına ve istediği yere gitmesine izin verilmesi, Malta'da tutuklu olan İttihad ve Terakki Cemiyeti kurucularından Eyüp Sabri Bey ile Zinnun Bey'in serbest bırakılmaları halinde Osmanlı topraklarında bulunan Fransız uyrukluların da serbest bırakılacaklarını belirtecekti.³³ Fransız Hariciye Vekâleti'nin 3 Haziran 1915 tarihli bir belgesine göre Konstantiniye'deki Amerika sefaretinin bir telgrafına istinaden uydurma haberler yaydıkları gerekçesiyle Halep'te yaşayan İtilaf Devletleri'nin uyruklarına mensup, çocuklar ve kadınlar dahil, 600 kişinin tehcirine başlanmıştı. Aynı belge- de İzmir'deki Fransız başkonsoloslu-

ğunun da benzeri tedbirlerin İzmir'de uygulanacağını bildirmekte olduğu yazılıydı.³⁴ Bir sonraki günün tarihini taşıyan bir başka belgede ise Şam'da enterne edilmiş olan 70 civarında Fransız uyruklu şahıslar ile İngiliz uyrukluların Halep'e gönderildikleri, buradan da Urfa'ya tehcir edildikleri bildirilmekteydi. 26 Haziran tarihli belgeye göre ise İzmir'de yaşayan 101 yabancı uyruklu yedi saat yaya yürütülerek Nif'e (yeni adıyla Kemalpaşa) tehcir edilmişlerdi.³⁵ 29 Haziran tarihli belge ise Nif'e tehcir edilen Fransız uyrukluların 40 kişi olduklarını, Halep ve Şam'dan Urfa'ya tehcir edilen Fransız uyrukluların da 118 olduğunu belirtmekteydi.³⁶

Tehcir edilen Fransız Musevilerinin kaderinin ne olduğuna ilişkin Amerikan arşivlerinde herhangi bir başka belge bulunmamaktadır. Dolayısıyla Dersaadet'in nasıl bir karara vardığı ve bu meselenin nasıl sonuçlandığı hususunda bir kanaat belirtmek imkânsız. İzmir'deki Amado ailesinin günümüzde yaşayan ve adlarını saklı tutmayı tercih eden mensuplarından alınan bilgilere göre, Abraham Amado ve tehcir edilen diğer iki şahsın yolculuk sırasında hastalanarak hastaneye kaldırıldıkları, tehcir edilen Salomon Padova ise hapisten kaçmış ve diğer ailelere tehcir edilen arkadaşlarının hastanede öldüklerini bildirdiği söylenmekte.

DİPNOTLAR

- * Resmî adıyla "Vakt-i Seferde İcraat-i Hükümete Karşı Gelenler İçin Cihet-i Askeriyece İttihaz Olunacak Tedabir Hakkında Kanun-ı Muvakkat".
- ** Bayonne Fransa'nın en güneydoğusunda Basses – Pyrénées bölgesinde yer alan muhkem bir şehirdir. Bayonne'daki ilk Musevi yerleşimi, İspanyol ve Portekiz kökenli Marrano'lardan oluşuyordu. Bkz. George Levitte, "Bayonne", *Encyclopaedia Judaica*, (Kudüs: Keter Publishing), cilt 4, s. 350-351.
- 1 Haim Nahum konusunda bkz. Esther Benbassa, *Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları Alyans'tan Lozan'a*, çeviren İrfan Yalçın, Milliyet Yayınları, 1998.
- 2 Henry Morgenthau, *United States Diplomacy on the Bosphorous: The Diaries of Ambassador Morgenthau, 1913-1916*, Ara Sarafian'ın "Giriş"i ile, (London, New Jersey: Gomidas Institute), 2004, s. 289.
- 3 National Archives and Records Administration, College Park, Maryland, (kısaca NARA), RG 59, 867.4016/113 sayılı, 14 Ağustos 1915 tarihli mektup.
- 4 George Horton, *Recollections Grave and Gay*, The Bobbs-Merrill Company, Indianapolis, 1927, s. 219.
- 5 Rahmi Bey Mayıs 1919'da İngilizler tarafından Malta'ya sürülecek ve 1922'de serbest bırakılacaktır.

- 6 George Horton, a.g.e., s. 220-225.
- 7 NARA, RG 59, Belge 867.4016/107, 15 Haziran 1915.
- 8 NARA, RG 59 Belge No. 867.4016/107 22 Haziran 1915 tarihli mektuba ekli belge.
- 9 NARA, RG 59 Belge No. 867.4016/107 17 Haziran 1915 tarihli mektup.
- 10 Henry Morgenthau, a.g.e., s. 260.
- 11 Henry Morgenthau, a.g.e., s. 261.
- 12 NARA, RG 59 Belge No. 867.4016/107 22 Haziran 1915 tarihli mektup.
- 13 Miladi olarak 22 Haziran 1915.
- 14 NARA, RG 59 Belge No. 867.4016/107 22 Haziran 1915 tarihli mektuba ekli belge.
- 15 NARA, RG 59, belge 867.4016/112, 2 Ağustos 1915.
- 16 Henry Morgenthau, a.g.e., s. 202.
- 17 İbrance bir kelime olup İsrail Devleti'nin kuruluşundan önce Filistin'de yaşayan Yahudi yerleşimcileri kastetmekte.
- 18 "State of Israel Historical Survey", *Encyclopaedia Judaica*, Cilt 9, s. 333-334.
- 19 NARA, RG 59, 25 Haziran 1915 tarih 867.4016/107 sayılı telgraf.
- 20 NARA, RG 59, 867.4016/107, 25 Haziran 1915 tarihli belge.
- 21 NARA, RG 59, 867.4016/107, 25 Haziran 1915.
- 22 Burada neden "Ermenistan" deyiminin kullanıldığı anlaşılmalıdır. Belki de Sivas'ta Ermeni nüfusunun yüksek olduğu anlamını taşımakta.
- 23 Bu kelimenin anlamını bulamadım. "Oktaraki"

- Yunancada "küçük sekiz" anlamını taşır.
- 24 Avram Galante'ye göre Parsa İzmir'den birkaç saatlik mesafede olup Turgutlu'ya yakındır. Avram Galante, *Histoire des Juifs de Turquie*, The Isis Press, İstanbul, t.y., Cilt 4, s. 70.
- 25 NARA, RG 59, 867.4016/107 sayılı, 25 Haziran 1915 tarihli belge.
- 26 NARA, RG 59, 867.4016/107 sayılı, 25 Haziran 1915 tarihli belge.
- 27 NARA, RG 59, 867.4016/107 sayılı, 1 Temmuz 1915 tarihli belge.
- 28 NARA, RG 59, 867.4016/107, 1 Temmuz 1915 tarihli belge.
- 29 NARA, RG 59, 867.4016/107, 14 Temmuz 1915 tarihli belge.
- 30 NARA, RG 59, 867.4016/125, 17 Ağustos 1915 tarihli mektuba eklenmiş 9 Ağustos 1915 tarihli telgraf.
- 31 NARA, RG 59, 867.4016/125, 17 Ağustos 1915 tarihli mektuba eklenmiş 9 Ağustos 1915 tarihli telgraf.
- 32 NARA, RG 59, 867.4016/113, 14 Ağustos 1915 tarihli mektup.
- 33 Quai d'Orsay Arşivleri, "Guerre 14-18 Français en Turquie no P 1197 provenance Turquie" 7 Haziran 1915 tarihli belgenin ekinde yer alan 10 Mayıs 1915 tarihli belge.
- 34 Aynı arşiv, 3 Haziran 1915 tarihli belge.
- 35 Aynı arşiv, 4 Haziran 1915 tarihli belge.
- 36 Aynı arşiv, 29 Haziran 1915 tarihli belge.